

Јован Милановић

БОГОСЛУЖБЕНИ ЈЕЗИК СРПСКЕ ЦРКВЕ САВРЕМЕНО СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Увод

Овај рад настао је са жељом да употпуни и укратко прикаже развој и заступања различитих гледишта када је у питању употреба одређеног језика као богослужбеног у нашој помесној Цркви. Мора се скренути пажња да сам рад не прејудуцира да у потпуности исцрпи тему. Сам наслов дела може да звучи врло збуњујуће, но треба скренути пажњу да рад не говори о језику Цркве из два различита аспекта, у смислу њеног богослужбеног језика и њеног свакодневног језика. Наиме, свесни смо да Црква користи само један језик и да подела нема тј. нису одрживе. Уколико се подсетимо да је у ствари цео живот Цркве једно богослужење продужено у векове (Литургија), јасно је да о поделама нема речи. Но, ипак овај рад има за задатак да констатује проблеме преференције црквенословенског односно српског језика у богослужењу које су се појавиле у последњем столећу и нешто раније. Исто тако овим радом желео сам да заинтересујем за ову тему све оне који би желели на неки начин да помогну разрешавање овог проблема.

1. ЈЕЗИК У ЦРКВИ

Идеја савремених философа аналитичара који се у складу са поимањем философије почињу бавити историјом језика и смислом језика довела их је до закључка о језику као феномену људског духа (Витгенштајн, Расел и други). Појам језика посматран из перспективе његове датости и присутности у људској цивилизацији, доводи до тога да је његово место маргинализовано и да је сам појам језика исувише осиромашен. Он је давно престао да буде схваћен као дар Божији. Узрок томе јесте свакако жеља за рашчлањивањем и подвојеним посматрањем како човека тако и историје. Та исцепканост се може назвати неком врстом болести савременог друштва. То је свакако проблем којим би се требало посебно позабавити, но с обзиром да исти проблем и данас утиче на језик како у свакодневном говору тако и у богослужбеној употреби језика, непоходно је споменути га. Тежње о коришћењу говорних

језика, науштрб богатих али изумрлих језика какви су били грчки и латински, како у књижевности тако и у Цркви, су се почеле развијати управо у исто време, јер је сматрано да је Црква носилац и чак чувар истих језика.

1.1. ПРЕДАЊЕ ЦРКВЕ И ЈЕЗИК

Црква Христова као заједница верних окупљених око једне чаше на својим скуповима користи најразумљивији језик овога света. Порука са Еванђелија јесте да се у свој својој различитости можемо разумети једино преко Христа и у Њему, Који као „Глава возглављује Цркву“ (уп. Еф 1 22), а својим рођењем све чини јасним и разумљивим. Тај Исти и Једини Христос је слањем Духа (Јн 14 26) послао и могућности да се разумевање спроведе и на видљив начин (уп. Дап 2 6).

У Рају су прародитељи користили језик за споразумевање, језиком су именовали творевину која им је дата да њоме управљају. Споразумевали су се такође и са Богом, што нам говори о томе да је комуникација била могућа и да се језиком општило са Богом¹. Посматрајући библијске догађаје прародитељског пада и грађења Вавилонске куле долазимо до закључка да је мноштво језика последица греха, тј. неодноса са Богом јер не схвативши своје место и желећи сами да нешто добијемо, губимо и оно што имамо. Исто тако увиђамо да свака деоба јесте дело сатане. Долази се до закључка да ће свака подела по доласку Христовом бити укинута². Горе поменути догађај силаска Св. Духа на апостоле управо и јесте извршио укидање те и такве последице. Уједно је показао да се појава подељености може једино превазићи у Цркви. Нас конкретно занима превазилажење проблема језика. Ево шта црквени песник у кондаку Педесетнице о томе каже: „Када Вишњи сиђе и помете језике, растављаше народе. Када раздаде огњене језике, све људе позва да се уједине; тако сложено славимо свесветога Духа.“³ Занимљиво је напоменути да се исти број народа који су настали поделом језика, спомиње и приликом силаска Светог Духа у дан Педесетнице (уп. Пост 5.гл и Дап 2.гл). сви су поново уједињени да би чули једну и једину Истину и проносили је даље. Дакле, у Цркви и Црквом сваки језик се посматра као дар јер је управо на њему могуће сведочење оваплоћења и васкрсења Христовог. Доласком Христовим и Његовим васкрсењем језик, као у осталом и цела твар, добија другачији смисао и сврху. Завршетак кондака с тим у вези нас упућује и на то, да разлог због ког је дат Дух Свети јесте управо „да сви једно буду“ (Јн 17 21). Но, исто тако, ти дарови јесу на неки начин дарови Цркве, и као што већ рекосмо, изван Цркве као заједнице не могу се нигде другде срести. Начин на који је дошло до заједничарења у језику (општења једним језиком), доиста је врло

¹ Владета Јеротић, *Информација и комуникација*, у *Саборност*, Часопис Епархије браничевске, број 3-4. година 3, Пожаревац 1997. 47-53.

² Видети исто.

³ Према преводу Иринеја Ћирића, Еп. бачког: Иринеј, српски Православни Епископ бачки, *Недеља Свете Педесетнице*, празничне службе, штампарија Ујвидек, 1942, стр. 216.

чудесан. Да ли су апостоли говорили својим језицима, па је Дух чинио да то други разумеју, или је реч о „Адамовом језику“ који је био (или бар требао бити?!) разумљив не само људима већ и целој твари, остаће нејасно, али ће сведочити о томе да се та „препрека“, „препрека језика“ може превазићи, и да се превазилази једино у заједници са Христом. О разумљивости језика на дан Педесетнице сведоче *спасоносне последице*, а то је крштење пет хиљада људи.

1.2. СВЕТО ПИСМО И ЈЕЗИК

а) Начин на који Православни приступају Јеванђељу разликује се од онога како то чине протестанти и како, горе напоменуемо, то чине савремени философи ерминевтичари. У Цркви „јеванђеље је пре свега наговештај, радосна вест спасења кроз личност Христову. Ап. Петар поручује својим слушаоцима да их није учио речима, није им просто преносио речи, него „силу и присуство Христа“ (2 Пт 1 16), тј. тајну Христа.“⁴ Језик се у Св. Писму како већ и рекосмо посматра кроз тајну Христа. Врхунац Његове беседе огледа се у речима „Ја сам Пут, Истина и Живот“ (Јн 14 6), огледа се у учешћу у Њему (у Христу). Реч и проповед Спаситељева имају смисао само као упућивање на ову тајну учешћа и преображења. „Значи првобитна Црква је записала јеванђеље да бисмо заједничарили у Христу, да бисмо се преобразили у христосе, да бисмо живели у Христу и он у нама. Само под претпоставком учешћа у Истини могу се остварити блаженства Господња и тиме мир и правда у свету“.⁵

б) Било би неопходно у овом одељку о језику и Светом Писму нагласити и начин на који се Господ односио према језику, односно према јасноћи и развојности изражавања. Да је Господ користио језик окружења у ком се налазио више је него извесно, но да ли је све заиста било разумљиво питање је. Сам Христос вели „вама је дано да знате тајне Царства Божијега; а осталима бива у причама, да гледајући не виде и чујући не разумеју“ (Лк 8 10). Дакле замисао коју је Христос хтео да истакне није да само апостоли имају привилегију схватања и прихватања речи коју Он собом носи, већ да се изван Њега ништа не може разумети. Христос свакако јесте користио разумљив језик, али Његов језик свачије уши нису могле да разумеју. Он јесте извршио „демитологизацију“ језика⁶, но Он је собом доносио једну другу стварност, стварност Царства Божијега, те стога је и могао говорити о онима којима је била дата могућност да разумевају и о онима који ту могућност нису имали. Управо и сам појам Царства је бивао стран онима који нису схватили о ком Царству је реч (упоредити: Лк 17 20). Христос увек упућује на разумевање изнутра, у Њему. То је оно, како смо горе видели на шта су и апостоли упући-

4 Стлијанос Пападопулос, *Теологија и језик*, Хришћанска мисао, Србиње–Београд–Ваљево–Минхен 1998, стр.13.

5 Исто 14.

6 Исто 26.

вали (2 Пт 1 16).

1.3. ЈЕЗИК У РАНОЈ ЦРКВИ

Поменути дар језика дана Педесетнице пројављивао се у више наврата и након примања тајне Крштења у раној Цркви (упоредити Дап 10 44; 19 6). Занимљиво је приметити да се тај дар управо развио у заједници хришћана из незнабоштва—у Коринту. Он у тој заједници добија широку примену управо на богослужењу. Заправо апостол Павле наглашава како је тај дар служба у Цркви, тј. да се тај дар могао видети једино на сабрању, у Цркви (1 Кор 14 4-5; 12-16). Може се закључити да је дар глосолалије у овом случају био молитва на сабрању верних, да је био тајанственог и хвалебног карактера и да је био неразумљив често пута и за самог глосолала (1 Кор 14 14-16). За тумачење такође се захтевао дар Духа Светог који је могао и није морао бити везан за исту особу. Начин на који су свети оци посматрали овај дар врло је занимљив. Неки, међу којим се налазе Јустин Мученик, Тертулијан, Јован Златоусти и други, сматрали су да се тај дар односио на могућност говорења страним језицима. Занимљиво је да св. Иринеј Лионски када говори о овом дару, говори о певању. Тако и термин који апостол Павле користи када говори о начину одавања хвале Богу (Еф 5 19), идентичан је ономе који се користи у 1. посланци Коринћанима 14 глава. Разноврсност термина који су употребљавани за указивање на овај дар, више је него интересантна: језик, језици, плодови језика, молити се језиком, имати језик, запевати, говорити тајне духом, благодарити духом...(упоредити: 1 Кор 12 10; 20 30; 13 1; 14 2 ...). То указује на чињеницу да се дар језика на различите начине пројављивао. Дарови језика су се јављали као изражавање живог унуташњег покрета због осећаја слободе у Духу. То је била ликујућа радост због новог осећања које се налазило у присутнима управо због слободе у Христу. Да је дар био само и једино у Цркви, и да је служио за изграђивање Цркве види се по речима св. апостола Павла када говори да се тај дар контролисао (да су говорили по реду (1 Кор 14 32)). Цела ова прича била би врло испразна да не следи разлог због ког је нашла места у овом раду. Разлог је следећи: тај дар оставио је дубоког трага у хришћанском богослужењу, и упркос његовом нестанку, осећају се последице, тј. помало апсурдно, није у потпуности доживљено његово изчезнуће. Чувени израз Мараната иако јесте из сиријског језика, нема у потпуности своје корене у сиријском језику, није могуће пронаћи од којих речи долази и шта прецизно значи. Посматран као израз сабрања, изречен даром језика бива јаснији, тј. тако се његова употреба у Евхаристијском сабрању у потпуности може разумети. По тој теорији и чувени *ананес* или *терирем*, може бити схваћен као заоставштина тог дара језика. На такав начин могуће је схватити зашто и како су дотична места задржала своје место у богослужењу, тј. како се и данас певају на Евхаристији (као причасни, нпр. на Светој Гори и у Црквама које су задржале византијски мелос црквене музике). У том смислу може се схватити зашто је реч *амин* или *алилуја* остала

непромењена у богослужбеној пракси⁷. Реч која је препозната од стране заједнице остајала је у употреби без обзира на њено значење и порекло.

1.4. СВЕТИ ОЦИ И ЈЕЗИК

Светоотачки поглед на језик, јесте у складу са целокупним животом Цркве. Тако можемо рећи да њихова поимања дотичног проблема јесу мерило и показатељ вековног става Цркве, јер су испитани Духом и Евхаристијом. Тако свети Григорије Нисијски у деветој глави свога дела „О стварању човека“ каже: „Будући да је Творац Свом створењу подарио боголику благодат, дајући Свом образу подобја својих сопствених добара, да је сва добра, осим ума и расуђивања Он од Свог изобиља дао човечијој природи. За ум и расуђивање се не може рећи да их је једноставно дао, него да их је подарио, стављајући на образ украс Своје сопствене природе. Међутим, како је ум нешто чулима недоступно и бестелесно, дар би био непреносив и недодељив, ако се његово кретање не би пројављивало кроз неко изобретење (изумитељство), због тога је и било потребно такво устројство органа, како би ум, као својеврсна карика говорних органа, образовањем неких звукова могао да објасни унутрашње кретање“⁸. У својој „Великој катихези“⁹ св. Григорије упућујући на разлику између Божије Речи (Логоса Божијег) и наше речи наглашава да су наше речи неделатне, тј. да немају засебног постојања. И у једном и у другом наводу св. Григорије гледа на језик као на божански дар који нас између осталог чини сличнима Богу, али увек наглашава да то бива захваљујући Духу Божијем. Дакле језик је дар Духа. У четрнаестој глави свога дела „О човековој природи“ Немесије Емески¹⁰ дели душу на унутрашњу и изговорену реч. Та изговорена реч по њему јесте, али и не мора увек бити мерило наше словесности. Приписујући ту реч управо души, он на другом месту каже да је она дар. Свети Григорије Богослов у својој *Беседа на Педесетницу* када говори о силаску Светога Духа каже да су апостоли једним гласом говорили, али да су многи језици излазили, те да стога то показује „да су они били чудотворци с језицима Духа“¹¹. Свети Василије Велики у свом делу „О Духу Светом“ са великом лингвистичком прецизношћу и великим знањем жели нагласити да се речи не могу употребљавати онако како то чине јеретици, већ са њиховим правим значењем, тј. са оним значењем које те речи истински и имају, а то значење даје нам Дух

⁷ Упоредити: Михаил Скабаланович, *Тумачење типика*, Шибеник 2004, превео Слободан Продић, 29-35.

⁸ Св. Григорије Нисијски, *О стварању човека*, глава девета, у зборнику Господе ко је човек?, приредио Јован Србуљ, превод Антонина Пантелић, Београд 2003, 19-20.

⁹ Упоредити : Grgur iz Nize, *Velika kateheza*, Služba Božja, Makarska, 1982, 100-102.

¹⁰ Немесије Емески, *О човековој природи* глава четрнаеста; у зборнику Господе ко је човек?, приредио Јован Србуљ, превод Антонина Пантелић, Београд 2003, 154.

¹¹ Св. Григорије Богослов, *Беседа на Педесетницу*, одломак 15. у Празничне беседе, Требиње–Врњачка Бања 2001, превео Еп. Атанасије Јевтић, 151.

Свети да га спознамо¹². Дакле језик је тај који омогућава разумевање тајни Христових, домострој спасења, а по речима св. Василија Великог помаже нам да схватимо и тајне вере.

Било би неопходно после овог, првог дела овог рада у неколико реченица свести главне сегменте и идеје које ми је била жеља да прикажем.

1) Предање Цркве сведочи о томе да је језик дар Божији човеку. Комуницирање је човеку омогућено још у Рају. Прародитељским падом дошло је до декаденције тог дара. Та се могућност Духом Христовим вратила у овај свет. Истинско разумевања једино постоји у Цркви, Христом, у Христу, у Евхаристији.

2) Господ Христос доноси собом сву јасноћу. Сам учи да се све ствари могу једино Њиме разумети. Исто тако наглашава да схватање и говор (језик у Цркви), није психолошке већ, ако се тако можемо изразити, онтолошке природе. „Демитологизација“ се врши Личношћу Богочовека Христа, а не неким спољашњим разоткривањем.

3) Језик у раној Цркви није увек, посматрано у данашњем смислу те речи, био разумљив, тј. Црква је сав свој говор исказивала и тумачила Духом. Јасноћа појмова долазила је због једнодушности Евхаристијског сабрања. Наравно то не значи да се ништа није разумело, већ само да се разговетност језика није у толикој мери наглашавала.

4) Свети оци у складу са Духом Цркве увек говоре о језику као дару од Бога, чак и као о икони Божијој, с тим што ту икону не схватају у смислу потпуне иконичности, тј. ту врсту иконичности тумаче аналогно постојању Речи Божије у Бога Оца која је вечна, а којом смо ми управо створени. Дар језика јесте оно што чини да се иконичност јасније и боље схвати, што је у потпуности у складу са целокупним Предањем.

2. ЦРКВА И ЈЕЗИК—МЕЂУСОБНИ УТИЦАЈИ

У овом делу рада биће размотрени проблеми језика везани за превођење, затим утицај Цркве на језик и појаве у вези са језиком које су се збиле у време св. браће Кирила и Методија. Разлог због ког ће проблем језика бити посматран у овом делу рада кроз епоху св. браће јесте тај што нам је жеља да приказавши један сегмент црквене историје у ком су утицаји били могући и били реалност, погледамо како и у ком правцу посматрати данашње стање.

2.1. УТИЦАЈ ЦРКВЕ НА ЈЕЗИК—СВЕТА БРАЋА И СТВАРАЊЕ НОВОГ ПИСМА

Било би незахвално започети одељак, а при том у кратким цртама не

¹² Bazilije Veliki, *Duh Sveti*, Služba Božja, Makarska, 1982, одељак 1, 64-65.

представити дух и дело св. браће. Рођени су у околини Солуна, школовани на највишим школама царске Византије. После мисионарских, успешних подухвата код Сарацена, после разних спорова са Јеврејима, претрпљених мука, жеђи, глади, слабог здравља, ту двојицу чека крајњи и највећи посао. Били су они идејни творци не само новог писма већ, може се рећи, и нове културе. По послушању, а за потребу словенских племена, после четрдесет дана поста и молитве „измишљена“ је прва словенска азбука. Прве речи које су преведене биле су речи о оваплоћеном Логосу Божијем (*упоредити Јован I. гл.*). Константин „помогнут благодаћу Светога Духа“¹³ саставља азбуку од 38 слова. Одмах након тога када су испуњени елементарни услови за превођење, Константин започиње са превођењем одређених богослужбених књига на нови језик. Књиге које су превођене биле су управо везане за богослужења. Тако су прве преведене књиге биле: Псалтир, одређени одломци из Јеванђеља и из Апостола, делови Часослова итд. Што се тиче самог текста Литургије претпоставља се да су сами, увидевши менталитет Словена, саставили текст Литургије, у складу са свештеним обичајем првих векова када је свака Црква имала своју Литургију. Ево шта о томе каже отац Георгије Флоровски: „То је било стварање и формирање самога „словенског“ језика, његова унутрашња християнизација оцрковљење, преображај саме стихије словенске мисли и ријечи, словенског „логоса“, саме душе народа. Словенски „језик се изградио и ојачао управо у хришћанској школи и под јаким утицајем грчкога црквеног језика, то није био само језички процес већ управо формирање мисли. Утицај хришћанства осјећа се даље и дубље од чисто религиозних тема, осјећа се у самом маниру мишљења“¹⁴. Види се да је улога свете браће била уистину врло велика, њихов рад је утицао на формирање етоса словенског народа као Христовог етоса¹⁵.

Други сегмент који би свакако требало нагласити јесте следеће: света Браћа нису користила народни језик у богослужбеној употреби онако како се то замишља. Звучаће чудно, али света Браћа, познавајући Словенски језик нису у потпуности користили сами језик, већ су ушавши у дух језика у „логос језика“ извршили највећи утицај на формирање језика (нормативни облици, стварање нових богословских термина и израза, давање новог значења већ постојећим речима итд.) и дали коначне смернице у ком правцу ће се он даље не само развијати већ и постојати. Поучени идејама свог великог учитеља и оца св. Фотија Цариградског, они су подржали благодатну разноврсност језика као богодани дар Духа Светога и такав начин следовали предању Цркве сачуваном кроз векове.

О проблемима који су их задешавали нећемо пуно говорити. Осврнуће-

¹³ Упоредити: *Житије свете браће Кирила и Методија*, у Житија светих за Мај, архимандрит др Јустин Поповић, Београд 1974, 243-283.

¹⁴ Георгије Флоровски, *Путеви руског богословља*, Подгорица 1997, 19-20.

¹⁵ Упоредити: Владика Атанасије, *Свети равноапостоли Кирило и Методије*, у зборнику Живо предање у Цркви, Братство св. Симеона Мироточивог–Видослов Тврдошки–Тврдош 1998, 249-280.

мо се једино на проблем који су имали са тројезичницима. У Венецији су имали први већи спор са поборницима овог схватања. У расправи коју је водио свети Кирило окарактерисао је овакво схватање као „јерес тријезичника“, а оне који га подржавају назвао је *пилатовцима* (разлог је свакако јасан, Пилат је дао да се пресуда Христова испише на три језика). Света Браћа су увек и на сваком месту заступала свој духоносни став да је сваки језик благодатан уколико се на њему чују речи спасења и на њему слави Бог.¹⁶ Кроз све муке и патње, и кроз своју блажену кончину остали су верни сведоци овог става.

2.2. УТИЦАЈ ЈЕЗИКА НА ЦРКВУ—СВЕТА БРАЋА И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА ФОРМИРАЊЕ ЦРКВЕНЕ СВЕСТИ И ЗНАЧАЈ ЗА ФОРМИРАЊЕ НАРОДНЕ СВЕСТИ

У претходном одељку већ смо се у великој мери дотакли свега онога што се могао назвати утицај језика на Цркву. Но укратко ћемо се осврнути на сами значај свих тих дешавања и у неколико реченица скренути пажњу због чега су нама људима у Цркви у XXI веку корисна сазнања о тим збивањима.

Посматрајући историју словенских народа можемо видети колико је на формирање свести народа, а кроз то и словенских држава утицало формирање Црквеног језика. Ову чињеницу износимо не са жељом да би показали да су Црква и држава неодојиве, већ да је сваки рад Цркве увек имао плодотворног утицаја и на саму народну свест, тј. на формирање духа једног народа. Разлог је томе свакако јасан, Црква увек узводи човека ка пуном и истинском сазнању, могло би се рећи да даје човеку (у том контексту и народу), пуни идентитет. То свакако води томе да се у односу на тежње других народа увек рађала свест о оригиналности, јединствености дотичног народа (у овом случају Словена). Тако се може најбоље разумевати утицај језика Цркве на формирање народне свести.

Следећа ставка тиче се језика као живог, као дара који се користи за надградњу веза и односа. Света Браћа су оформивши језик увела словенске народе у породицу културних народа, народа са култом. Дате су веће могућности за развијање самога језика, и на такав начин отворене могућности да се језик, како народа тако и Цркве почне развијати и доживљавати промене. Број људи у Цркви повањавао се док се богослужење вршило на народу знамом језику. Разумевање служби доводило је до већег разумевања богословља Цркве, али је у исто време доводило и до појаве секти и јереси које су управо захваљујући језичкој баријери погрешно поимале то исто богословље Цркве. Користиле су језик без учествовања у живом Телу Христовом. Декаденција хришћанства код Словена догађала се управо онда када дух Свете браће бива спутаван, тј. када је на просторима њихове мисионарске делатности почело деловати немачко свештенство насиљем и употребом Словенима страних је-

¹⁶ *Житије свете браће Кирила и Методија*, у *Житија светих за Мај*, архимандрит др Јустин Поповић, Београд 1974, 272.

зика (латинског и немачког).¹⁷

На крају неколико закључака:

1) Света браћа Кирило и Методије су жељом да учине све народе ученицима Христовим почели рад на језику. Њихова идеја и жеља јесте била да Христа учине јаснијим. Користили су се средствима и језиком који је већ постојао, али су извршили његово христијанизовање, употпуњење, појашњавање и „демитологизацију“. Посматрали су језик као дар Божији, и то као жив и променљив.

2) Језик у Цркви истовремено врши утицај и бива под утицајем. Језиком, који су можемо рећи оформила света Браћа, говорено је и писано у првим актима и на дворовима. Тако је дошло до тога да се језик почне развијати, како у Цркви тако и у држави.

3) Јасноћа језика је потпомагала да се народ веже за Цркву, схвати, тј. почне схватати живот у Цркви, али је у исто време отворена могућност да се развију секте и јереси.

3. ПРОБЛЕМ ПОДЕЛЕ ЈЕЗИКАНА НАРОДНИ И ЦРКВЕНИ (БОГОСЛУЖБЕНИ) ЈЕЗИК (ШИЗОФРЕНИЈА ИЛИ РАСКОЛ)

3.1. РАЗВОЈ ЈЕЗИКА У ПЕРИОДУ ПОСЛЕ СВЕТЕ БРАЋЕ

Језик у периоду после Свете браће доживљава свој развој. Почиње се са превођењем како богослужбених књига тако и књига које се користе као редовно литерарно штиво и то не више само у манастирским заједницама. Зна се да се у периоду средњовековне Србије на дворовима српске властеле читала Лествица св. Јована Лествичника, Псалтир, затим преводи беседа св. Јована Златоустог и друго. Можемо рећи да долази до процвата културе језика, говора и писања у то време. Нажалост највећи део необразованог народа остаје изван свих ових токова, изузев у једном сегменту. Сам народни говор служи за дефинисање разлика које почињу бивати све евидентније, а тичу се самих превода, преписивања и уношења нових речи у књиге. Тако се стварају националне рецензије и почиње се стварати први јаз међу словенским језицима. Настанак рецензија није се у оној мери одразио на језик који је Црква користила, стога што су се оригинали превода и даље употребљавали у богослужењу. Но разлог због ког су се појаве код богослужбеног језика Цркве ипак дешавале јесте следећи: сами свештенослужитељи нису говорили оним језиком који су користили у Цркви, те се у саме текстове заменом или погрешним преписивањем уносе изрази карактеристични за дотичну говорну област.

¹⁷ Упоредити: Ружица Бајић, *Социоллингвистички аспекти префернције црквенословенског или стандардног српског језика у својству богослужбеног језика Српске Православне Цркве*, необјављен магистарски рад, 72-84.

3.2. НАСТАНАК ЈАЗА ИЗМЕЂУ НАРОДНОГ И ЦРКВЕНОГ ЈЕЗИКА

Комплетан сплет околности, од којих ће само о некима бити реч овде, утицао је на даљи развој и расцепканост која је настала између народног и црквеног језика. Дакле укратко ћемо навести неке од њих:

а) Горе споменуте *националне рецензије* имале су утицаја у том правцу да се књижевни језик почео приближавати народном језику. С обзиром на непроменљиви карактер молитава и молитвословља, тај утицај није био велики на саме богослужбене текстове изузев у случају када су они превођени и преписивани, приликом чега су преводиоци и преписивачи могли уносити карактеристике националне језичке групе.

б) *Потпадање под турску власт*. То је био период када долази до безмало потпуне стагнације развоја било какве врсте преписивања и састављања нових текстова (у односу на период пре ропства, број богослужбених текстова који су оригинално настали у овом периоду свакако је мали). Затим у том периоду утицај фанариота утиче на пораст незаинтересованости српског живља за Цркву. Та се незаинтересованост огледала кроз бојкот свега онога што су фанариоти собом донели (језик, саме службе на грчком језику итд.).

в) *Прелазак једног дела српске популације на територију Хабзбуршке монархије*. У два наврата Срби су се селили у правцу севера—у Хабзбуршку монархију (1691. и 1735. год), где су долазили у додир са новом културом и другачијим начином мишљења. На њих је свакако утицала буржоаска револуција, покрети просветитељства и рационализма са својим идејама. Тако се идеја о разумљивости богослужења почиње полако јављати и у Срба. Борба за народни језик коју су започели Вук и Копитар била је ништа друго до смео и легитиман исказ жеље „људи од књиге“ тога доба.

3.3. ВУК И ЊЕГОВА РЕФОРМА, ПРОБЛЕМИ КОЈИ СУ НАСТАЛИ ПОВОДОМ БОГОСЛУЖБЕНОГ ЈЕЗИКА ПОСЛЕ ТОГА

Расцеп који настаје доласком у Хабзбуршку монархију бива све већи од оног момента када Срби у жељи да се приближе Русима, али и да се донекле одбране од насртљиве римокатоличке пропаганде, прихватају не само руске богослужбене књиге већ у свој свакодневни живот желе увести и славјаносребски језик. Ту мешавину руског, црквенословенског и делом српског језика, било је могуће толерисати из простог разлога што су политичке околности диктирале и тај сегмент свакодневног живота (мисли се на зависност од Русије као велике православне силе). То је за последицу имало потпуно ишчезавње српскословенског језика, националне рецензије српског народа, у богослужбеној употреби. Можемо рећи да је то један од кључних разлога због којих се данас налазимо у оваквој ситуацији по питању богослужбеног језика. Српскословенска рецензија је у сваком случају била ближа слуху народа. Уласком руске рецензије долази до неприродног и неочекиваног развоја када је реч о богослужбеном језику. Можемо само констатовати да

се ишчезнућем српске редакције старословенског језика (српкословенског језика) створио вакуум, изгубио један природни след који је могао да реши проблем и умањи јаз, расцеп који је настао између народног и црквеног богослужбеног језика.

Увидевши да је проблем у неразумевању и да постоји разлика и то евидентна, Вук у једном од писама Епископу бачком Платону Атанацковићу спомиње да је словенски језик једно—„оно што се налази у Црквенијем књигама“, а српски језик друго—„оно што чисти народ наш говори“¹⁸. У том правцу осмишљава азбуку, пише нови речник, ствара прву граматику, а све са циљем како би језик приближио народу („Камо срећа кад бисмо ми могли књиге писати, као што народ говори“¹⁹). То му је свакако пошло за руком, но настао је нови проблем, бар у погледу теме којом се бавимо. Створен је непремостиви јаз између народног и црквеног језика. Долази до колизије у друштву о схватању Цркве. Црква се од сада па надаље почиње схватати као конзервативна установа која нема слуха за народ, затим која не иде у стопу са светском културом, а сведоци смо да та *етикета* до данас почива на Цркви.

3.4. Однос Црквеног и народног језика после Вукове реформе

Актуелизовање проблема богослужбеног језика бива све присутније. Вуков рад бива усвојен од „слободоумних“ мислилаца српске елите, пошто се то свакако слагало са политичким идејама тог доба. Тако је идеја о Српској Војводини, самосталној области у којој ће Срби слободно мислити, кретати се и говорити свој језик, без уплитаја виших ауторитета, имала удела у појачавању жеље за прихватање „новог“ српског језика и писма. Неостваривање појединих сегмената те жеље изазивало је бунт и разочарење: „Овај период обележен је разочарењем око укидања Српске Војводине, појачаном борбом за црквено—школску аутономију, сукобима представника народа окупљених око Светозара Милетића и Јована Суботића са присталицама Патријарха Самуила Маширевића и вишом јерархијом око учешћа лаика у управљању црквеним пословима (Слијепчевић 1991, стр, 168-196), а томе свакако треба додати и јењавање одушевљења према Русима, посебно после пољског устанка из 1863., те изложеност модерним духовним, културним и политичко—друштвеним струјањима која су допирала са Запада“²⁰. Сматрам да су појава тихог клерикализма у редовима Српске Цркве у Хабзбуршкој монархији, замирање црквеног живота, утицали на збивања која су следила. Већ у то време (мада давно и пре њега), ствара се тензија између Цркве и тзв. „слободоумних“ мислилаца. Томе је у многоме помогао и језик. Отворени наступи Митрополита Стратимировића као и његових наследника, против

18 Вук Стефановић Карџић, *Писма Епископу Платону Атанацковићу, у О језику и књижевности III/ 1*, Просвета, Београд 1987, 189.

19 Исто 196.

20 Ксенија Кончаревић, *Расправе о богослужбеном језику у Срба (1868-1969)*, Српски језик, број 1-2, година 2, Београд 1997, 198.

Вукове реформе имали су за последицу захладњење односа међу онима који су ту исти реформу заговарали и онима који су били против ње, те је Цркву то стављало у такву позицију да мора бирати, или са Вуком или против њега. Црква схвативши да је проблем језика ипак нешто што је у овом случају проблем српског друштва у целини, покушала се искључити из свега тога, на такав начин што се није уплитала у расправе на ову тему. Но са проблемом се имала суочити унутар себе саме јер се проблем богослужбеног језика тицао и народа Божијег.

Закључак:

1) Развој језика у периоду после свете браће се наставио у складу са настанком националних рецензија, што доводи до стварања разлика између Црквеног и народног језика.

2) Сеобе Срба, доводе до потпадања под туђи утицај, а из жеље да се очува национална свест, долази до везивања са Русијом. То изазива губитак употребе српске рецензије старословенског језика у богослужењу.

3) Ствара се славјаносербски језик који наилази на негодовања, и полако бива замењиван народним језиком.

4) Вук Стеф. Карацић има жељу да омогући народу да користи и пише језиком који говори. То продубљује јаз и разлику између говорног (сада већ и писаног језика), и црквеног богослужбеног језика.

5) Немајући решење за проблем, Црква се труди да се не меша у расправе које су настале. На такав начин расцеп наствља да живи све до двадесетог века.

4. ПРОБЛЕМИ СА БОГОСЛУЖБЕНИМ ЈЕЗИКОМ У ДРУГИМ ЦРКВАМА

Направићемо малу дигресију, а све у циљу како би приказали како су се са донекле сличним проблемима суочиле, или имале намеру да се суоче, Московска Патријаршија и римокатоличка Црква.

4.1. ПРОБЛЕМИ РУСКЕ ЦРКВЕ ВЕЗАНИ ЗА БОГОСЛУЖБЕНИ ЈЕЗИК

Разлог због ког ћемо се у даљем делу рада позабавити проблемом богослужбеног језика Руске Цркве, јесте тај што се на примеру Руске Цркве најбоље могу увидети ставови појединих људи који су били за или против увођења народног језика у богослужбену праксу, односно различит однос појединаца према црквенословенском језику. Ставови који су изречени на припреми Сверуског сабора за 1917. годину могу нам послужити да увидимо како и у ком правцу се кретала не само богослужбена пракса него и богословље тих деценија.

Прве реформе започео је Руски патријарх Никон (1652-1666). Његова

жеља за исправљањем богослужбених књига које су у то време биле пуне, што преписивачких грешака, што богословских и догматских недоследности, лоше се одразила на црквени живот у Русији. Жеља, на почетку врло искрена и добронамерна, показала се на крају као промашај. О чему се радило? Патријарх је, у жељи да изврши ревизију богослужбених књига и погрешне црквене праксе, почео користити писмене забране што је код конзервативаца изазвало праву смутњу. Међу њима појавили су се и тзв. *зилоти* који су се супротставили патријарху, протопоп Авакум Кондрјатов (који је и „пострадао“ зарад својих убеђења), ђакон Теодор Иванов, монах Аврамије и др. у својим тежњама за очување старе (и погрешне праксе), нису се устручавали ни да изазову раскол старовераца, који је неколико стотина година био присутан у руској Цркви. То је изазвало повлачење патријарха Никона, његово рашчињење, а самим тим стављена је забрана да више било ко почне радити на таквој врсти ревизије богослужбених књига, као и то да се на такав начин више икад почну спроводити реформе. Испоставило се, како је то приказао Николај Успенски у својој студији о овој ревизији, да је она била ништа друго него уистину један промашај како богословски (јер је увела директно римокатолички утицај у православну Цркву уопште), тако и језички (јер није спровођена на правилан начин). Био је то један неславан покушај, који је собом носио више штете него користи²¹.

Дакле, проблем језика заокупљао је руску црквену јерархију дуги низ година и његово присуство осећало се управо захваљујући староверцима. Проблем је поново заживео у оном периоду када на власт у царској Русији долази цар Петар Велики (половина 17. века). Његову владавину карактерисало је окретање Русије ка западним вредностима. То је условило и опадање улоге Цркве у народном животу (при том се мисли на појаву „бунтовних мишљења“—жељу за одвајање државе од Цркве, жељу да се Црква избаци из свакодневног живота). Револуција у Русији, може се слободно рећи, била је само јака реакција на сву затвореност и учмалост, како друштва у целини тако и црквеног живота тог доба. Требао је бити сазван и сабор²² који би се позабавио тим питањима²³.

21 Упоредити: Николај Димитријевич Успенски, *Колизија двеју теологија при ревизији руских богослужбених књига у 17. веку*, Краљево 2004, превод са руског Ксенија Кончаревић, 5-8 и 38-53.

22 Мисли се на Сверуски сабор који се имао одржати 1917. год. и који је имао за циљ да реши многа питања која се тичу саме богослужбене праксе, међу којима би се нашао и језик.

23 Потехин. 13; исп.: ОЕА. I. 529; II. 316. III. 498. преузет из Протојереј Николај Балашов, *На путу ка литургијској обнови*, необјављено, превод Ксенија Кончаревић, глава 2: О богослужбеном језику: Ево шта у предсаборским списима пише Епископ јенисејски Евтимије:

„Језик наших богослужбених књига захтева веома брижљиво исправљање. Још у доба када се Библија преводила на руски језик појавило се, као неодложно за решавање, питање о премођењу богослужбених књига на језик доступан разумевању већине. Али љубав руског народа према словенском језику и његов значај за обједињавање свих словенских племена у православној вери чине неминовном нашу жељу да језик словенски остане богослужбени језик православног руског народа. У том случају, међутим, неопходно је без оклевања приступити исправљању богослужбених књига. Наиме, језик заступљен у њима, чувајући грчки

Било је и оних који су били против било какве реформе. Тако протојереј Георгије Шавелјски каже да то и није тако добра идеја јер она захтева прекид односа и традиције која је спој предака и савременика²⁴. Но закључци и једне и друге стране (и „новатора“ и „козервативаца“, како су се звале те две струје), био је да се мора изнаћи неко решење. Да ли би сабор уродио плодом врло је неизвесно управо због свих оних околности које су се догодиле (реч је управо о Октобарској револуцији, која је са собом носила неописиве тешкоће и суровости са којима се имала суочити цела Црква). Чини се да би побољшања свакако било. Једино што је било важно у периоду који је наступио за Цркву у Русији, било је сачувати живу главу. Тако се о проблемима језика више није имало кад расправљати²⁵.

4.2. ПРОБЛЕМИ РИМОКАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ ВЕЗАНИ ЗА БОГОСЛУЖБЕНИ ЈЕЗИК

Римокатоличка Црква, као једна од најкомпактнијих целина када се говори о употреби једног језика, најдуже је опстала. Проблем језика у богослужењу појавио се у Римокатоличкој цркви оног момента када се појавио покрет „литургијске обнове“, како пре Другог ватиканског сабора тако и после њега. Овде ћемо само у неколико црта навести основне проблеме и идеје тог покрета.

Унификавањем коришћења једне мисе²⁶ (Римске мисе) у римокатоличкој Цркви читав Запад прешао је на употребу једног језика (латинског). Разлози због којих је то чињено двојаки су: „с једне стране, њоме се настојао обезбедити већи степен јединства различитих држава које је под својом влашћу држала ова династија (реч је о династији Карла Великог; прим. аут.), а са друге стране се на овај начин остваривало присније јединство са самим Римом“²⁷. Проблеми настају онда када се због велике различитости самих језика (народног и латинског), увиђа опадање народног учешћа у богослужењу.

ред речи и реченичних делова и грчке творбене моделе, потпуно скрива, а веома често чак и до јереси изопачава смисао и садржај многих богослужбених штива и песама. Једино је уношењем измена у тај језик—а томе се послу мора приступити одмах—до нивоа који би обезбедио његово разумевање и онима који нису систематски учили словенску граматику могуће сачувати љубав данашњег поколења верног народа према црквеном језику и оданост њему. Разуме се, штампање исправљених богослужбених књига не би смело да поништи нити да умањи значај књига које су сада у употреби, како се не би поновила жалосна збивања до којих је дошло за време Никонове реформе.“

24 Протојереј Николај Балашов, *На путу ка литургијској обнови*, необјављено, превод Ксенија Кончаревић, глава 2: О богослужбеном језику.

25 Све оне које ова тема интересује упућујемо на: Протојереј Николај Балашов, *На путу ка литургијској обнови*, (на руском језику), и на: свештеник Владимир Вукашиновић, *Литургијска обнова у двадесетом веку*, Магистарски рад, Београд—Нови Сад—Вршац 2001, поглавље В, 131-134.

26 Реч је о Каролинској литургијској реформи за време Карла Великог (768-814), а све у жељи да што више осигура мир и прекине постојање различитости у богослужбеној пракси.

27 Владимир Вукашиновић, свештеник, *Литургијска обнова у двадесетом веку*, Магистарски рад, Београд—Нови Сад—Вршац 2001, 12-13.

То доприноси да се Мартин Лутер те чувене 1517. год. одлучује за употребу народног, говорног језика не само у богослужењу, већ и покреће превођење Светог Писма на народу знан језик. То бива опште прихваћено, а Лутер управо због те своје отворености добија све више присталица у народу и власти којој је било дојадило да трпи безпоговорни ауторитет Цркве. Једна од девиза тог младог покрета (протестантског покрета), била је управо употреба народног језика у богослужењу. Римокатоличка Црква морала се суочити са великим бројем проблема, међу којима и са језиком којим се користила на богослужењу. Из тог разлога сазван је Тридентски сабор (1545-1563.год), који је требао бити одговор на Реформацију. Оци Тридентског сабора, остају при томе да се у употреби користи латински језик²⁸. Решено је да се изврше извесна прочишћавања саме мисе (богослужбених текстова, практичних радњи итд.). Затвореност по питању језика и даље наставља да постоји, што је учинило да остале одлуке сабора не заживе у потпуности.

Ми ћемо прескочити извесне моменте у историји овога проблема, а то само из разлога како би уштедели на времену и како не бисмо изгубили из вида смисао рада. Као потпуни заокрет, како по питању учења тако и по питању саме црквене праксе, новине у богослужбени живот уноси Други ватикански сабор. Одлуке овог сабора по питању језика су знатно блаже. Допушта се увођење народног језика у богослужењем а све са циљем како би учешће верног народа било све веће. Препоручује се да се одређени делови мисе ипак служе на латинском како би се очувала свест о јединству свих под једном главом—Римом, на ком је да одобри сваку употребу новог (народног) језика.²⁹ То су биле основне чињенице везане за проблем богослужбеног језика у римокатоличкој Цркви.

И на крају да закључимо:

1) И у Руској Цркви и код Римокатолика жеља за ревизијом и исправљањем богослужбених књига и употребом народног језика јавља се у периоду заживљавања литургијске обнове.

2) Неопходна је опрезност приликом превођења самих књига.

3) Употреба народног језика види се као један од момената који ће битно утицати на активније учешће народа у богослужењу.

4) Не препоручује се потпуно прекидање са језиком који су цркве користиле у богослужењу у ранијем периоду (о Руској Цркви се на ову тему може говорити само хипотетички, тј. да је дошло до заживљања предсаборских одлука).

²⁸ Упоредити са: Владимир Вукашиновић, свештеник, Литургијска обнова у двадесетом веку, Магистарски рад, Београд—Нови Сад—Вршац 2001; 27-28.

²⁹ Други Vatikanski koncil, dokumenta, latinski i hrvatski, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2002; одељак *Liturgijski jezik*, 36, 1-4, 27.

5. БОГОСЛУЖБЕНИ ЈЕЗИК У СРПСКОЈ ЦРКВИ ДАНАС (ПЕРСПЕКТИВЕ РЕШАВАЊА ПРОБЛЕМА)

5.1. РАЗЛОЗИ ЗА ПРЕЛАЗАК НА НАРОДНИ ЈЕЗИК У НАШОЈ ПОМЕСНОЈ ЦРКВИ

У овом одељку последњег одељка рада обратиће се пажња на два сегмента. Биће речи о позитивним и негативним разлозима за прелазак на српски језик.

Како што је већ било наведено у глави 3.4. жеље за преласком на народни језик су биле итекако присутне. Почетак двадесетог века (и то трећа и четврта деценија) довешће до живог интересовања за промену богослужбеног језика. Бројне периодичне публикације и расправе биће писане на ту тему. За то ће се интересовати и аутори монографских радова о црквеним реформама³⁰. Други светски рат узрокује затишје када је реч о овој теми. Већ шездесетих година двадесетог века ово питање почиње се темељније разматрати. Да видимо укратко који су били разлози повећане заинтересованости за употребу српског као богослужбеног језика у периоду од 1868. до 1969.год.:

1) Неразумљивост богослужбеног језика пастви. У својој представци др Константин Пеичић Свештеном Синоду говори о томе како је велика штета што се не употребљава народни језик, сматрајући да то чини молитву неплодном. Сматра да је неопходно да молитва буде *и разумљена од молиоца и од срдца му схваћена и осећана*³¹. Сличну констатацију износи и митрополит Дамаскин који констатујући да се наш српски језик без обзира на све ипак пуно разликује од црквенословенског, и да је он стран и неразумљив не само народу него у већој мери и свештенству³².

2) Потреба оживљавања духовног живота у народу. Постојала је претпоставка да се то може извести управо увођењем народног језика у богослужење. Ево занимљивог предлога архимандрита др Петронија Трбојевића, настојатеља ман. Шишатовца. Говорећи о употреби народног језика он каже: „Требало би нашу цркву мало више национализирати, онда ће душа народна поново распламтети се побожношћу и пригрлити свето Православље. Црква ће се напунити, а место чамотиње и досаде, која се данас чита на лицу присутних у цркви, појавиће се ведрина душевна, интересовање, побожност и ревност“³³. Дакле обнова црквеног живота у великој мери зависи од разумевања служби. То је донекле мишљење које се и данас по питању Евхарис-

³⁰ Видети: Н. М. Трбојевић, *О реформама црквеним*, Сремска Митровица, 1931. 93.

³¹ К. Пеичић, *Побојне жеље христјанске, православном Синоду и народно-црквеном Сабору србском од 1.јунија 1869. поднешене и предложене*, Панчево 1869, 27.

³² Д. Грданички, *О употреби српског језика у нашем богослужењу*, у Гласник СПЦ, XLIV, бр.7, 1963; 259-264.

³³ Н. М. Трбојевић, *Богослужбени језик православне цркве*, у Весник Српске Цркве, XXXV, 1930, бр.4, 272-292.

тијске обнове заступа.

3) Проблем језика није догматске природе, тј. сами језик не задира у догмате Цркве. Он се може посматрати као чисто практично средство које у много чему може помоћи (веће учествовање верних, могућност праћења самих служби итд.) мисији Цркве, поготово данас.

4) Црквенословенски језик се доживљава као архаизам, као заостали део прошлости ког се треба ослободити.³⁴

5) Секте и друге конфесије се служе народним језиком што им пружа велики успех код народа који није утврђен у вери.

6) Црквенословенска молитвословља народ посматра као „чаробњачке формуле“³⁵, немајући при томе свестан хришћански однос. То је проблем који, може се рећи, стварно јесте присутан до данашњих дана.

7) Политички разлози. Ради се о томе да је у духу идеологије југословенства која је у то време заговарана од стране власти (мислимо на Краља Александра Ујединитеља), а због што приснијег зближавања три народа, постојала тежња да се оформи нешто као јединствена народна црква са јединственим језиком на ком ће се „троимени народ“³⁶ заједно молити Богу. То је самим тим довело до закључка да се црквенословенски језик сматра непотребним, јер он смета да до те јединствености дође.

8) Просветитељска мисија Цркве се доводи у питање. Немогућност разумевања богослужења доводила је у питање опстанак и сврху веронауке. Чему учити напамет молитве на црквенословенском језику који је неразумљив?

9) Већ постојећи преводи говоре о томе да се српски језик може и треба употребљавати у богослужењу. При том се мислило на превод Светог писма Старог и Новог завета, као и појединих богослужења.

10) Позивања на ауторитете. Говорено је о томе како је нпр. Владика Николај употребљавао српски језик на богослужењу као и да је створио оригинална дела на том језику. У исту сврху навођена су и имена Еп. др Иринеја Ћирића, Еп. др Георгија Летића и патријарха Варнаве (Росића).³⁷

Неки од ових проблема (1), 2), 3), 4), 6) и 9)) су и данас ако не у потпуности, а оно добрим делом присутни. Начин на који ће се они решавати зависи од заинтересованости самих људи у Цркви.

34 Упоредити: Ксенија Кончаревић, *Расправе о богослужбеном језику у Срба* (1868-1969), Српски језик, број 1-2, година II., Београд 1997. 202.

35 Преузето из: Ксенија Кончаревић, *Расправе о богослужбеном језику у Срба* (1868-1969), Српски језик, број 1-2, година II., Београд 1997. 204.

36 Д. Катић, *Народна црква са гледишта народних потреба*, Јагодина, 1921; 47.

37 Упоредити са: Ксенија Кончаревић, *Расправе о богослужбеном језику у Срба* (1868-1969), Српски језик, број 1-2, година II., Београд 1997. 202-205.

5.2. ПРЕВОДИ НА СРПСКИ ЈЕЗИК

Вуков и Даничићев превод Светог писма на српски језик отворили су врата за почетак превођења одређених богослужбених књига на српски језик. Управо због резервисаности Цркве према превођењу, оно се полако спроводи, да би у другој половини двадесетог века почело да доживљава свој процват. Тако се поред постојећег превода Светог писма преводе и друге богослужбене књиге. Први преводац новије епохе јесте свакако ава Јустин, који преводи Литургије, Молитвослов и др. на српски језик. Ту је и превод службе Педесетнице, коју је превео са грчког оригинала Еп. др Иринеј Ћирић. Преводи др Емилијана Чарнића и других, отворили су епоху превођења која је у последњој деценији двадесетог века допринела томе да се почињу на српски преводити и светоотачка дела. Нажалост преводи колико доброга собом носе, имају и своју лошу страну. Ево примера:

1) *Превосење никада не може бити јединствено и уједначено.* У свом излагању на симпозиону поводом двестоте годишњице од Вуковог рођења коју је организовао Богословски Факултет 1987.год., игуман др Артемије Радосављевић скреће пажњу на неједнак превод у свих преводаца, који се донекле коси и са самим поимањем богословских термина и израза. Он тврди да та неједнакост јесте последица недовољног рада и неорганизованости, као и да недоследности у превођењу доводе до забуне.³⁸

2) *Сиромаштво српског језика* богословским изразима, и свим језичким исказима естетско–онтолошке природе које постоје у црквенословенском језику (како превести реч *БЛАГОЉЕПИЈЕ* или реч *КРЈЕПКИЈ* а да им се не окрњи смисао). Блаженопочивши Владика Данило Крстић, говорећи о чињеници да је Вук Стеф. Караџић уствари осиромашео српски језик, тврди да то доводи до парктичног изумирања појединих речи које су, иако црквенословенског порекла остале у употреби код Срба.³⁹

3) *Проблем са којим језика вршити превод.* Да ли са грчког оригинала, црквенословенског превода или користити српскословенски изворник. Затим како и на који начин одабирати текстове за превођење. Познато је да су сви од горе наведених језика у погледу богослужбених песама и молитава имали своје рецензије, што језичке (мењан је језик и стил), што садржинске природе (писане су нове службе које су замењивале старе службе или је убациван текст у већ постојеће службе).

4) Важан чинилац у погледу богослужења јесте свакако и *невање*. Познато је да српски језик нема ону врсту мелодичности и ритмике коју поседује како грчки тако и црквенословенски језик.

38 5. Симпозион свршених теолога: *Језик Цркве*, Богословље за 1987, Београд 1987; стр. 116.

39 Еп. Данило Крстић, *Погранична зона између православне теологије и незнабожачке психијатрије*, у Патирско богословље, архим. Кипријан Керн, Братство Св. Симеона Мироточивог 1997, додатак, 321-352.

5) Проблем свести о црквенословенском језику као свештеном језику. Ради се о томе да, као што се предмети који се користе за црквену употребу не могу користити изван Цркве (не можемо се покривати фелоном кад нам је хладно, нити користити путир када смо жедни!), тако се и језик може свести на *литургијски употребни језик*.

5.3. МОГУЋА РЕШЕЊА

Пред сам крај да видимо које су могућности у превазилажењу горе поменутих проблема везаних за богослужбени језик у нашој Цркви:

1) Образовати ђаке и студенте богословља на такав начин да почну доживљавати црквенословенски језик као део своје историје како тај језик не би ишчезао.

2) Подстицати изучавање и усавршавање црквенословенског језика ради квалитетног превођења свих богослужбених књига на српски језик.

3) С обзиром на чињеницу да разумевање богослужења није везано само и искључиво за јасноћу и разветност текста у складу са Евањелијском обновом вршити преводе и у истој тој мери наставити неговање црквенословенског језика.

4) У рад на превођењу укључити и познаваоце оригиналних богослужбених дела зарад исправљања постојећих грешака и недоследности у тексту.

5) Обратити пажњу на метрику и мелодичност преведених текстова, а с обзиром на то да су и текстови оригинала писани тако да буду певљиви (писани су у стиху), извршити пребацивање преведеног текста у мелодијски певљиве песме (ставити их у стихове).

6) Као једну од могућности можемо навести и један од новијих покушаја, а то је повратак неких израза из црквенословенског језика, који нису у потпуности ишчезли из народног памћења. За то нам може послужити пример Еп. Атанасије Јевтића.

ЗАКЉУЧАК

Увидевши да језик као дар Божији јесте нешто што се мења у складу са народом Божијим који га користи, схвативши да језик јесте неухватљив и да је за нас људе у Цркви разумљив без обзира на све околности једино кроз Чашу спасења, тј. Христом и у Христу, можемо закључити следеће:

1) По питању језика неопходан је велики труд и напор за изналагање правог решења које ће се огледати у неговању истинског Предања. Дужност нам је да приказујемо црквенословенски језик као језик који има дугу традицију и који јесте један од сведока наше повезаности са другима у свету и у

историји, и нашег идентитета.

2) Разговетност и јасноћа у Цркви долазе од Духа Светог. С обзиром на то да је језик дар Божији, Дух Свети се и њиме пројављује.

3) Зарад Христа и свете Чаше не смемо правити препреке било коме да уђе у Цркву. Управо језик не сме бити једна од препрека. Односећи се према језику као према окошталом и непроменљивом уништавамо свест о њему као о дару Божијем. Истинска мера свему је Христос, а не језик.